

VARGA RÓBERT

ILLEGÁLIS KIVÁNDORLÁS UNG VÁRMEGYÉBEN A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Napjaink egyik központi témája az elvándorlás és annak negatív hatásai. Ez a probléma talán minden fejlődő országot érint a 21. században, de gyökerei visszanyúlnak régebbi korszakokba. A kivándorlás talán legnagyobb kiváltó oka volt a történelemben, hogy egyes társadalmi csoportok rossz anyagi körülmények között élték mindennapi életüket. Bármilyen korszakot veszünk figyelembe, egy családfőnek elsődleges szempontja volt gondoskodni feleségéről és gyerekeiről. Azonban a kilátástalanság és a nincstelenség következtében az emberek fokozatosan merészebb kalandokba vágtak bele. Szárnyra kaptak olyan mesébe illő történetek, hogy az óceánon túli országokban mindenkire a jólét és a gazdagság vár. Emiatt sokan kockáztattak és indultak útnak az ismeretlenbe. Otthonaik elhagyása előtt azonban el kellett dönteniük, hogy legális úton, az állam engedélyével hagyják el az országot vagy inkább bűnözők segítségével, a fennálló hatalmat megkerülve indulnak útnak.

Tanulmányomban az illegális kivándorlás elleni harcot vizsgálom Ung vármegyében 1890–1913 közötti időszakban. Kutatásom elsődleges célja volt, hogy betekintést nyerjek a rendvédelmi szervek munkájába e téren. További fontos célnak tartottam, hogy levéltári források¹ segítségével egyfajta képet kapjak arról, hogy vármegyei viszonylatban milyen csoportok, magánszemélyek foglalkoztak illegális kivándorlást elősegítő munkával. A tanulmány első részében Ung vármegye gazdasági, adminisztratív, valamint etnikai helyzetét vizsgálom. A munka második szegmense pedig a helyi rendvédelmi szervek felépítését és működését taglalja. Ugyan itt kaptak helyet azok a nyomozások és letartóztatások, amelyek kapcsolódnak az illegális kivándorlás témaköréhez. A befejező részében pedig megismerhetjük, milyen törvényeket, rendeleteket hozott az ország vezetése az illegális kivándorlás visszaszorítása ellen, illetve hogyan dolgozták ki azt a szisztémát, amelynek segítségével az állampolgárok legálisan vándorolhattak ki.

KIVÁNDORLÁS A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Mielőtt belemennék a kivándorlás témakörébe, célszerű megfogalmazni, hogy mi a különbség a legális, valamint az illegális kivándorlás között. Erre magyarázatot ad az 1881. évi 38. t. c., amely a kivándorlási ügynökségekről szól. Ennek értelmében minden olyan személy vagy csoport, aki utaztatási segítséggel foglalkozik kö-

¹ Levéltári kutatómunkámat a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, beregszászi részlegén végeztem (Державний архів Закарпатської області, м. Берегове)

teles engedélyt kérni a belügyminisztériumtól, illetve annak a településnek, községnek az elöljárójától, ahol szeretné kifejteni tevékenységét.² Továbbá az utazni akaró állampolgároknak is szükséges egy hatósági engedély, valamint fel kell mutatni azt a hajójegyet, amivel el kívánják hagyni a kontinenst. Illegális kivándorlónak számított minden olyan állampolgár aki, a hatóságot megkerülve olyan törvényen kívüli személyek és csoportok segítségét vette igénybe, akik nem rendelkeztek érvényes hatósági engedéllyel. Ennek következtében a csendőrségnek és a városi rendőrségnek joga volt a csempészt és a kivándorlót is egyaránt letartóztatni, illetve elkobozni a nála lévő irataikat (így a hajójegyet is).³

Európában a kivándorlás jelensége a 19. század végén és a 20. század elején jelent meg. Elsődleges célállomásnak számított az amerikai kontinens. Az 1890-es években az európai kontinensen legfőképp három országot érintett az elvándorlás: Oroszországot, Olaszországot és az Osztrák–Magyar Monarchiát. A monarchián belül Magyarországon statisztikai adatok szerint 1899–1913 között ezer főre 3,9 hazáját elhagyó állampolgár jutott. Ez a szám az említett országok között a legalacsonyabb, mivel az orosz-olasz adatokat figyelembe véve 9,5 fő jutott ezer emberre. Ha jobban megvizsgáljuk a kivándorolt személyek etnikai, nemi és életkori összetételét, akkor érdekes adatokat kapunk. Magyarországon esetében a hazájukat elhagyók döntő többsége szlovák (25%) és ruszin (15%) nemzetiségű volt, a kalandra vállalkozó személyek 59%-a pedig harminc évnél fiatalabb férfi.⁴ A tanulmány szempontjából a ruszinok közötti elvándorlás az elsődleges. Ugyanis lakóhelyük a kutatás földrajzi objektumának számító Ung vármegye hegyvidéki területe volt. Abban az esetben, ha a természetes szaporulatot száznak vesszük, akkor megkapjuk, hogy a vármegye területéről 1899–1913 között az elvándorlás 132,8% volt, míg a szomszédos Zemplén megyében „csak” 118,2%.⁵ Foglalkozásukat tekintve idénymunkákból éltek és hagyomány volt, hogy évszakonként vándoroltak az országban. Munkaerejüket elsősorban a mezőgazdaságban használták vetési és betakarítási munkák során.⁶ A kivándorlók – így a ruszinok is – nem minden esetben gondolkodtak végleges letelepedésen. Sokan úgy tervezték, hogy az Amerikában való munkavállalás egy ideiglenes állapot és amint rendelkeznek a

² 3. § A kivándorlások közvetítésére az ügynöki engedélyt a belügyminiszter csak azoknak adhatja meg, a kik folyamodványukhoz csatolt hatósági bizonyítvánnyal igazolják. Lásd: 1881. évi 38. t. c. a kivándorlás ügynökeiről. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100-038.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> – letöltve: 2020.02.01.

³ 2. § A ki ily engedély nélkül a kivándorlást közvetíti. Lásd: 1881. évi XXXVIII. t. c. a kivándorlás ügynökeiről. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100038.TV&search-Url=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> – letöltve: 2020.02.01.

⁴ Puskás Júlia: Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt. Történelmi Szemle 17. (1974) 1–2 sz. 30–35.

⁵ Kulcsár László – Kulcsár J. László: „A burdus élet a legszebb a világon.” A „nagy háború” előtti amerikai kivándorlás regionális, gazdasági és szociológiai háttere. Tér és Társadalom 33. (2019) 2. sz. 94.

⁶ Puskás J.: Kivándorlás Magyarországról i. m. 35–41.

megfelelő anyagi bázissal, hazatérnek. Azonban ahogyan teleték az évek, sokan felhagytak a hazatérés gondolatával, mivel életszínvonal tekintetében jobban éltek, mint odahaza. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a legnagyobb kivándorlási hullám 1907-ben ment végbe. Ezt a tényt megerősítette, hogy míg 1860-ban csak kétezer érkező személyt regisztrált az Amerikai Egyesült Államok hatósága, addig 1907-ben ez a szám elérte a háromszázezer főt. Mindez érzékenyen érintette például a magyar mezőgazdaságot, mivel a földekről hiányzott a munkaerő. Negatív hatása érződött a bányaiparban is, hiszen bányamunkások is nagy számban hagyták hátra hazájukat és vállaltak munkát Ohio és Pennsylvania bányáiban.⁷

Az amerikai lakosság vegyes érzéseket táplált a Kelet-Európából érkező bevándorlókkal szemben. Ugyanis attól tartottak, hogy az új munkaerő megjelenésével a munkaerőpiac átrendeződik, illetve felborul a már jól működő bérezési rendszer. Ez is közrejátszott abban, hogy megnőtt a bevándorlókkal kapcsolatos agresszív megnyilvánulások száma. Az egyszerű munkásemberek, féltve munkájukat, először csak szóban inzultálták a bevándorlókat, a későbbiekben pedig ez tettelegességig is fajult.⁸ Az Egyesült Államok kormánya 1882-ben elfogadta a bevándorlási törvényt. Ennek értelmében minden olyan bevándorló, aki munkavállalás indokán érkezett az országba, köteles volt ötven centet fizetni a hatóságoknak. Aki ennek nem tudott vagy nem akart eleget tenni, azt hivatalosan ki tiltották az országból.⁹

A magyar közéletet is tematizálta a kivándorlás. Megjelentek olyan vélemények, amelyek szerint a kivándorlás elsődleges kiváltó oka az ország társadalmi-gazdasági berendezkedése, a romló erkölcs és a hazaszeretet teljes vagy részleges hiánya. Egyes politikai és közéleti szereplők, egyenesen arra a következtetésre jutottak, hogy elhibázott döntés volt a szabad vándorlás engedélyezése Európába és a Monarchiába a 19. században. A probléma megoldásában aktív szerepet vállalt a Magyar Tudományos Akadémia is. Pályázatot hirdetett a kivándorlás jelenségének és megoldási módjainak ismertetésére. 1907-ben konferenciát rendezett a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége szintén az elvándorlás megoldása témában. Itt kapott szót Hegedüs Lóránd¹⁰, akinek véleménye szerint pusztán rendészeti eszközökkel nem lehet megállítani az elvándorlást. Javasolta továbbá, hogy hajóra szállás előtt ismertessék az elvándorlókkal azokat a törvényeket, amelyeket be kell

⁷ Puskás Júlia: Kelet-Európából az USA-ba vándorlás folyamata, 1861–1924. Történelmi Szemle 27. (1984) 1–2 sz. 153–158.

⁸ Valahol túl, meseországban. 1. köt. Főszerk. Albert Tezla. Bp. 126–152. old

⁹ Kulcsár L. – Kulcsár J. L.: A burdus élet i. m.

¹⁰ Hegedüs Lóránd (1872–1943) gazdaságpolitikus, pénzügyminiszter, író és a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1905-től a Gyáriparosok Országos Szövetségének és a Huszadik Század munkatársa. 1913-ban kinevezik a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatójának. Magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. é. n. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/hegedus-lorant-75CF7/> – letöltve 2020.02.02.

majd tartaniuk Amerikában. Azonban javaslatai közül legfontosabb volt, hogy a kormány szüntesse be a Cunard Társaság¹¹ utaztatási tevékenységét.¹²

UNG VÁRMEGYE

Ung vármegye a Magyar Királyság egyik vármegyéje volt, amely az ország északkeleti részén terült el. Földrajzi elhelyezkedését tekintve északi és keleti irányba a Kárpátok magas hegyvonulatai ölelték körbe. A megye közvetlenül határos volt Máramaros, Zemplén, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa vármegyékkel. Közigazgatási szempontok alapján a vármegyét hat járásra osztották fel – Nagykaposi, Szobráci, Perecsenyi, Ungvári, Nagybereznai, Szerednyei – amelyeknek adminisztratív központja Ungvár városa volt. Státuszát tekintve 1886-ban rendezett tanácsú város lett. Az 1870-es évektől kezdve a szabadkirályi városokból került ki a törvényhatóságú joggal bíró városok. Ebbe a státusba sorolt községek a megyékkel azonos jogokkal bírtak. A rendezett tanácsú városok legfelsőbb irányító szerve a városi tanács volt, amely minden fontos kérdésben konszenzusos döntést hozott. Maga az irányítás azonban a polgármester kezében volt, aki egyben városi előljáró is volt.¹³ A lakosság etnikai összetétele vegyes volt, mivel a területén éltek magyarok, németek, ruszinok és zsidók. Ebből adódott, hogy a vallási életet a római és görög-katolikus, illetve a zsidó vallások határozták meg.¹⁴ A 20. század első felében több infrastrukturális fejlesztés ment végbe a vármegyében, például fokozatosan kiépítették a vasúti hálózatot, valamint akciótterveket dolgoztak ki annak érdekében, hogy gazdaságilag felzárkóztassák a rossz körülmények között élő ruszin lakosságot. Itt ki kell emelni Egán Ede kormánybiztos munkáját, aki Ung vármegye viszonyaihoz igazítva dolgozta ki gazdaságfejlesztési tervét. A kormány ilyen mértékű monetáris segítségnyújtása szükségszerű volt, mivel a megye területén nagy problémát jelentett az elvándorlás. Egy jobb élet reményében helyi lakosok mindenüket hátrahagyva, illegálisan akartak eljutni a tengerentúlra. Különböző bűnszervezetek hamar rájöttek, hogy mindez számukra egy megfelelő pénzkereseti lehetőség. Hamarosan pedig különböző csoportok járták a vidéket és igyekeztek széleskörű agitációs munkát végezni.¹⁵ A kormány az illegális kivándorlás helyi szintű megfékezése érdekében az Ung vármegyében működő rendvédelmi szerv munkáját vette

¹¹ *Cunard Társaság (Cunard White Star Line) 19. században alakult hajózási társaság. Alapítója volt Samuel Cunard és Robert Napier kanadai üzletemberek. Fiume–New York útvonalon szállítottak legális kivándorlókat az Osztrák–Magyar Monarchia területéről. White Star Liners In: Marine Engineering Historical Library. <http://www.dieselduck.info/historical/05%20documents/White%20Star-%20Liners.pdf> – letöltve: 2020.01.05.*

¹² *Kulcsár L. – Kulcsár J. L.: A burdus élet i. m. 101–102.*

¹³ *Kövér György – Gyányi Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. 2006. 29.*

¹⁴ *Csikvári Antal: Ungvár és Ung vármegye. Bp. 1940. 75., 100.*

¹⁵ *Marosi István: Firczak Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása. Athanasia 36. (2013). http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf – letöltve: 2019.02.23.*

igénybe. Mindez azt jelentette, hogy a megye csendőrségének és az ungvári városi rendőrségnek kellett megfigyeléseket és letartóztatásokat folytatnia az ügyben.¹⁶

RENDVÉDELMI SZERVEK UNG VÁRMEGYÉBEN

Az emberiség történetében mindig jelen volt a bűnözés. Törvényekkel, szabályokkal és büntetésekkel próbálták elrettenteni az embereket, hogy ne lépjenek a bűn útjára. Ennek következtében fokozatosan kialakultak olyan állami szervezetek, amelyeknek egyetlen feladatuk az volt, hogy felvegyék a harcot a bűnözéssel szembe. Lehíresebb volt a Scotland Yard, amely munkájával világhírnévre tett szert, de ide lehet sorolni az osztrák és francia csendőrségeket is. Magyarország tekintetében legsikeresebb bűnüldözői szervezet volt az 1881. január 1-én megalakult Magyar Királyi Csendőrség. A szervezet kettős irányítású volt, mivel egyszerre gyakoroltak felette hatalmat a belügyi és a honvédelmi miniszterek. Lényegében egy félkatonai szervezet alakult meg, amelynek hatásköre kizárólag a vidéki területein biztosítja a közrendet, illetve betartassa azokat a törvényeket és rendeleteket, amelyeket az aktuális kormány törvényszintre emelt.¹⁷ Annak érdekében, hogy az új testület, munkáját kiterjesszék az egész országra, létrehoztak egyfajta csendőrségi hálózatot. Ez azt jelentette, hogy a Magyar Királyság területét felosztották a következő szerkezeti részekre: kerületi-, szárny-, szakasz-parancsnokságokra és őrsökre.¹⁸ Ung vármegyében a csendőrség szervezetének kiépítése 1883-ban kezdődött és egészen 1914-ig zajlott. Legfontosabb feladat volt, hogy a megyében kiépítsék az őrsök hálózatát, mivel helyi szinten csak így tudták felvenni a harcot a bűnözéssel és a bűnözőkkel. Csendőrségi őrsöket elsősorban azokban a falvakban hoztak létre, ahol a bűncselekmények száma kiugróan magas volt. Így a vármegye területén a kezdeti szakaszban 1883–1900 között, összesen 12 db csendőrparancsnokságot hoztak létre (2. számú melléklet). Fontos szempont volt továbbá, hogy azokban a községekben is őrsöket alakítsanak ki, ahol volt vasút és posta. Természetesen egy vármegyére ennyi őrs – a rend maradéktalan fenntartására – kevésnek bizonyult, ezért folyamatosan hoztak létre új csendőrőrsöket. Csendőrséget kapott például Felső-Cserbina¹⁹ és Kosztrina²⁰ községek. A járőrözések menetét pontosan kidolgozta a csendőrség vezérkara. A szabályzat szerint, minden őrsnek volt egy portyázási útvonala, ahol a csendőrök párosával jártak és

¹⁶ Parádi József: A magyar rendvédelem 1867–1914. Rendvédelem-történeti Füzetek 27. (2017) 53. sz. 33–52. http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIevf_53sz_033-052.pdf – letöltve: 2020.01.05.

¹⁷ Parádi József: A Magyar Királyi Csendőrség. Bp. 2012. 39–42.

¹⁸ Csapó Csaba: A magyar királyi csendőrség története 1881–1914. Bp. 1999. 52–55

¹⁹ Dr. Posewitz Tivadar jelentés az 1908. évi részletes földtani fölvételről. A Magyar Állami Földtani Intézet évi jelentése 1908. http://epa.oszk.hu/02900/02934/00064/pdf/EPA02934_mafi_evi_jel_19-08_038-047.pdf – letöltve: 2020.01.03.

²⁰ Kosztrina: Ukrajna, Kárpátalja, Nagybereznai járás, ukránul: Кострино

amelyet 18-24 óra alatt be kellett járniuk. Pihenniük csak az arra kialakított helyeken volt lehetséges, amiről minden községnek gondoskodnia kellett. Nem minden esetben egyeztek bele a falvak abba, hogy „önszántukból” létrehozzanak pihenőszobákat a csendőrség számára. Éles vitát váltott ki ez a kérdés például Téglás²¹ községben is. Helyi képviselők egy csoportja azon a véleményen volt, hogy egy ilyen projekt megterheli a közösség költségvetését. Hosszas vita után végül egy kompromisszumos megoldást fogadtak el. Téglásnak csupán a helyiséget kell a csendőrség számára biztosítania, a vármegye vezetősége pedig ígéretet tett, hogy gondoskodik a megfelelő bútorzatról.²² Ung vármegye csendőrségének nagy problémát okozott az újra és újra felmerülő létszámihiány. Az őrszolgálat szaporodásával egyre több csendőrre volt szükség. A csendőrség vezetése a szolgálatra jelentkezők számára szigorú feltételeket szabott, amelybe bele tartozott a megfelelő fizikai és mentális állapot, valamint az iskolázottság is. Az Ung vármegyében létrehozott őrsőkön az esetek döntő többségében 5-6 csendőr – tisztekkel együtt – teljesített szolgálatot. Voltak olyan őrsvezetők, akik folyamatosan panaszkodtak az alacsony létszámra. Elégedetlenségének adott hangot Verbóc község csendőrparancsnoka is, aki arra kérte feletteseit, hogy erősítsék meg a falu csendőrségi állományának létszámát. Ennek indoka, hogy a Verbóc–Nagymihály közötti szakaszon, megnőtt az illegális embercsempészet. A probléma megoldására az ország több részéről tizenöt csendőrt vezényeltek át, akiknek egyetlen feladatuk az lett, hogy megfékezzék az embercsempész hálózatot.²³ Létszámihiányra hívta fel a figyelmet Csap község csendőrparancsnoka is. Kérvényezte a szárnyparancsnokságon, hogy a helyőrséget bővítsék legalább kilenc főre,²⁴ amit azzal indokolt, hogy megszorodtak a bűncselekmények a község területén. A levéltári forrásokban fellelt iratokban rögzítve van egy 1895-ben a vasútállomás környékén történt bűncselekmény. Kis Tárhányi Lajos helyi lakos lopás áldozata lett, miközben az érkező vonatot várta. Várakozás közben zsebéből egy arra járó roma férfi eltulajdonította a pénztárcáját. A rablás nem végződött sikerrel, mivel a tolvaj ügyetlen volt, a földre ejtette a pénzel teli tárcát és elfutott a tethelyről. Kis Tárhányi Lajos ezt látva odarohant az éppen szolgálatot teljesítő csendőrökhöz. A rendvédelmi szervek gyors intézkedésének köszönhetően megállították az induló szerelvényt és átkutatták a vagonokat a tettes után. Végül elfogták a tolvajt és a Csapi csendőrörsre vitték. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint az elkövetőt Varga Sándornak hívták, 35 éves, nős és 4 gyermek édesapja volt. Vallomása alapján ő nem ellopta a sértett tárcáját, hanem pont az ellenkezője történt. Szerinte ugyanis Kis Tárhányi Lajos megsajnálta őt, hogy milyen nehéz körülmények között neveli gyermekeit és pusztá keresztényi szeretetből adta oda neki a tárcáját. A kihallgatást követően a gyanúsítottat átszállították a

²¹ Téglás: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: Тийглас.

²² Kárpátaljai Területi Levéltár (továbbiakban csak: KTÁL), 7. Fond, 3. opisz, 21. ügyirat, 10.

²³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat. 4.

²⁴ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 120. ügyirat. 5–7.

Nagykaposi járási bíróságra.²⁵ Az ügy ezt követő részleteiről a forrásokban nem találtam további adatokat.

Ungvár, mint a vármegye adminisztrációs központjának rendvédelmi feladatait a városban működő rendőrség látta el. A testület finanszírozásáról és felszereléséről, minden városnak, így Ungvárnak is, saját magának kellett gondoskodni.²⁶ Ennek következtében a rendőrség irányítását olyan személyek végezték, akik nem voltak kompetensek rendészeti kérdésekben. Ebből kifolyólag a városi rendőrségnek több olyan feladatot kellett elvégeznie, amely fokozatosan rontotta bűnüldözői tevékenységük mutatóit. Országos szinten a városi rendőrségek szervezeti felépítésében több hiányossága is szemmel látható volt. Például nagy hátrány jelentett, hogy nem volt egy országos főkapitány, nem volt egységes parancsnokság, akik kézében összpontosult volna a szerv feletti irányítás. Mindezeknek köszönhetően megjelentek olyan rendőrkapitányok, akik hangot adtak azon véleményüknek, hogy reformokra van szükség.²⁷ Az újítások egyik legmarkánsabb szószólója volt Hegedüs Sándor, Gyöngyös városának rendőrkapitánya. Véleménye szerint az ország területén a városi rendőrség nem tud hatékonyan működni mindaddig, amíg a szervezet irányítását hozzá nem értő emberek végzik. Nemtetszésének adott hangot továbbá a kinevezésekkel kapcsolatban is. Minden rendőrséggel kapcsolatos előléptetést a főispán hagyott jóvá, sokszor olyan személyeket neveztek ki rendőrkapitánynak/rendőröknek, akik teljes mértékben inkompetensek voltak rendészeti kérdésekben. Nehezítette továbbá a helyzetet az 1886. XXI. t. e. 80.§, amely kimondta, hogy a kapitányokat élethosszig lehet megválasztani. Ettől kezdve értékesé vált a poszt, mert fix munkát és jövedelmet biztosított.²⁸ Ahhoz, hogy ezeket a problémákat megoldják – Hegedüs Sándor véleménye szerint – létre kell hozni egy, a rendvédelem területén kompetens testületet, ami koordinálja az egész ország területén a városi rendőrség munkáját. Ennek az elképzelésnek több ellenzője volt, mint a támogatója. Elsősorban a városi vezetés és a helyi gazdasági elit ellenezte, hiszen így nem tudták volna céljaik elérése érdekében magántestületként felhasználni a helyi rendőrséget. Azért, hogy megoldást találjanak a felmerülő problémákra, Hegedüs Sándor egy összkapitányi kongresszus megrendezését

²⁵ Uo. 69. ügyirat. 8.

²⁶ A községek jogairól és teendőiről. 1886. évi 12. t. c. 21 §. Ezer év törvényei. (<https://net.jogtar.hu/ezerevtorveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezerevtorvenyei%3Fkeyword%3D1870.%2520-%25C3%25A9vi%2520X.%2520t%25C3%25B6rv%25C3%25A9nyicikk> – letöltve: 2020.03.16.

²⁷ Ernyes Mihály: Töredékek a rendészeti kultúra történetéből. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 10. (2009) <http://www.pecshor.hu/periodika/2009/ernyes.pdf> – letöltve: 2020. febr. 5.

²⁸ 80.§ A törvényhatósági főorvost, a rendőrkapitányt, a számvevőket, a levéltárnokokat, az árvászkéi nyilvántartókat és könyvvezetőket, a járási és kerületi orvosokat, a közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat és a járási imokokat, nemkülönben vármegyékben a segéd- és kezelő személyzet tagjait a főispán élethossziglan nevezi ki. 1886. 21. t. c. Tisztviselők vállasztásáról. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezerevtorveny?docid=88600021.TV&searchUrl=/ezerevtorvenyei%3Fkeyword%3D1886%2520XXI> – letöltve: 2019.12.21.

kezdeményezte.²⁹ A gyűlésre 1893. március 4–5. kerület sor Budapesten. Az ország valamennyi rendőrkapitánya kapott meghívót: Ungvár városát Farkas Ferenc képviselte. A meghívottak között jelen voltak kormányzati tisztviselők is. Több kapitány is szót kapott a rendezvényen, ahol elmesélték azokban a városokban szerzett tapasztalataikat, ahol szolgálatot teljesítettek. Így egy általános képet kaphatott a hallgatóság arról, hogy az ország más településein milyen problémákkal és nehézségekkel küzdöttek kollégáik. A felszólalók többsége kiemelte, hogy sok adminisztratív ügygel kell foglalkozniuk, ami leterheli az őr tisztiállományát, ebből kifolyólag pedig romlott a közbiztonság, amiről sok helyi sajtó is publikált cikkeiben. További problémaként emelték ki, hogy a városi rendőrség létszáma nem megfelelő feladataik ellátására.³⁰ Mindezek mellett a helyi közigazgatási szervek is nehezítik, akadályozzák a rendfenntartó szerv munkáját. A kongresszus záróakkordjaként elfogadtak egy közös nyilatkozatot, amelyben javaslatokat tettek a városi rendőrség reformjaira. Eszerint a rendőrséget államosítani kell: ki kell nevezni egy rendőrfőkapitányt, az országot fel kell osztani különböző rendőrkerületekre, amelyeket kerületi kapitányok vezetnek, létre kell hozni egy egységes toloncolási központot és megalkotni az erre vonatkozó jogi szabályokat és adminisztrációs rendszert, valamint a rendőrség részére új egyenruhákat kell tervezni, ami által meglehetősen különböztetni a csendőrségtől.³¹ Az aláírt dokumentumot végül átnyújtották a jelenlévő belügyminiszternek. Ígéretet kaptak a résztvevők, hogy a reformok kidolgozása során figyelembe veszik a rendőrkapitányok javaslatait. A várt eredmény azonban elmaradt, mivel az állam felsőbb vezetőségében nem mutatkozott hajlandóság a rendőrség megreformálására.³² Hegedüs kapitány örökségét és reformok utáni vágyát Molnár Lajos vitte tovább, aki 1907. február 18-án megszervezte a második országos összendőri konferenciát. Nagyobb áttörést azonban itt sem sikerült elérni. Annyit azonban sikerült mégis kiharcolni, hogy a csendőrségnek a rendezett tanácsú városokban is szolgálatot kell tenniük (ahogyan az a törvényben szerepelt). A két tanácskozás eredményei rávilágítottak arra, hogy az állam felsőbb vezetésének nem érdeke a rendőrségi reform. Politikai céljaik elérésére a városi rendőrség struktúrája megfelelő volt.³³

Abból, hogy Ungvár városának rendőrkapitánya is megjelent az értekezleten, feltételezésem szerint arra lehet következtetni, hogy a helyi rendőrségnek is voltak irányítási és szervezeti problémái. Hegedüs Sándor által felvetett kinevezési problémákat jól példázza az ungvári kapitányság 1890-1911 közötti időszaka (3.

²⁹ *Ernyes Mihály*: Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között. Rendvédelmi-történelmi Füzetek 28. (2018) 56. sz. 21.

³⁰ *Parádi József*: A dualizmus kori magyar rendvédelem. Rendvédelmi-történelmi Füzetek. 18. (2018) 21. sz. 74–75.

³¹ *Tisza Miksa*: Magyarország rendőrségének története. Pécs 1925. 185.

³² Uo. 186.

³³ Tolnavármegye, 1907. február 17. 1. A vidéki rendőrség államosítása

számú melléklet). Ugyanis ebben a huszonegy évben csak két rendőrkapitány irányította a város rendőrségét (Fazekas Ferenc és Berevickey István). A szervezet irányításának hozzá nem értését jól tükrözik az 1893-1894 közötti események, előtte ugyanis nem volt rendőrkapitánya a városnak, később pedig egy éven keresztül a kapitányhelyettes végezte az irányítást. Az általam vizsgált levéltári források nem számolnak be arról, hogy mi váltotta ki ezeket az eseményeket. Véleményem szerint, valamilyen belső konfliktus állhatott az ügy háttérében. Ezt mutatja, hogy Fazekas Ferencet 1893-ban felmentik kapitányi tisztsége alól, hivatalát pedig Lehoczky Béla helyettesi pozícióba veszi át. A rákövetkező évben 1894-ben Fazekast ismét kinevezik és első intézkedéseként kezdeményezi, hogy mentse fel a szolgálat alól Lehoczky Bélát. Elképzelhető, hogy egyfajta vezetőcsere zajlott a háttérben, azonban a régi kapitánynak olyan támogatói voltak, akik nem engedték, hogy megfosszák őt a rangjától. Az anarchikus állapotnak 1895-ben lett vége, amikor Berevickey István és Markovszkey Sándor személyében új kapitányt és helytestet neveztek ki az ungvári rendőrség élére.³⁴ A város rendvédelmi feladatait összesen tizenhárom rendőr látta el, derült ki egy 1913-ban kiadott jelentésből (4. számú melléklet). Ha mindezt összehasonlítjuk a lakosság számával, megkapjuk, hogy egy rendőrré összesen 1300 állampolgár jutott. Ez a szám igen magas és arra utal, hogy a rendőrség személyzeti állománya nem volt elegendő ahhoz, hogy munkájukat maradéktalanul elvégezhessék. Összehasonlításként Beregszászban – a szomszédos Bereg vármegye adminisztratív központjában – egy rendőrré 645 állampolgár jutott (20 rendőr szolgál).³⁵ A csendőrségre és a városi rendőrségre hárult tehát a feladat, hogy megakadályozzák és letartóztassák azokat a helyi személyeket, akik illegálisan akarták elhagyni az országot. Felhatalmazást kaptak arra, hogy az utazásokat szervező bandákat, magánszemélyeket tettenéréskor azonnal letartóztassák.³⁶

ILLEGÁLIS KIVÁNDORLÁS UNG VÁRMEGYÉBŐL

Az Ung vármegyéből elvándorolt személyek döntő többsége ruszin nemzetiségű.³⁷ Mivel a kivándorlás fő kiváltó okát a rossz gazdasági körülmények és a tömeges szegénység jelentette, a helyi és az országos közéleti vezetők részéről felmerült annak az igénye, hogy megkezdjék ezeknek a problémáknak a felszámolását. 1896-ban Firczák Gyula görögkatolikus püspök és Bánffy Dezső miniszter között titkos

³⁴ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 998. ügyirat. 10.

³⁵ KTÁL, 1552. Fond, 1. opisz, 2274. ügyirat, 1.

³⁶ *Vedő Attila*: Csendőrök a dualista Magyarország kishatárforgalmának ellenőrzésében 1914-ig. Rendvédelmi-történelmi Füzetek 26. (2016) 51. sz. 88.

³⁷ *Mayer Melinda*: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. Történelmi Szemle 14. (1971) 1–2. sz. 106–132.

megbeszélésére került sor, melynek fő témáját az elmaradott hegyvidéken élő emberek megsegítése és az infrastruktúra fejlesztése képezte.³⁸ Megélhetésüket a terület alföldi részén lévő mezőgazdasági idénymunka, illetve az erdőirtás biztosította. A mély szegénységben élő ruszinok ezeknek az okoknak köszönhetően voltak fogékonyak az elvándorlásra annak is az illegális formájára.³⁹ Ezen a téren a csendőrség munkája nehezebb volt, mint városi kollégáiké. Ahhoz, hogy a csendőrök sikeresen lépjenek fel az embercsempészek és az illegális kivándorlók ellen, két dologra volt szükségük: aktív besúgó hálózatra és szerencsére. A csendőrség igyekezett minden községben kiépíteni besúgóhálózatát. Kémjeik igyekeztek mindenről beszámolni, így például idegen férfi/nő falvaikba való érkezéséről, lakosok közötti vitákról, de még arról is, ha valaki nem megfelelő módon beszélt a császárról. A kiterjedt hálózathoz szorosan kapcsolódott a szerencse faktora is. Mivel a csendőrök egy előre kidolgozott útvonalon végezték járőrszolgálatukat, kiszámítható volt, hogy melyik órában éppen merre járnak. Így az embercsempészek pontosan tudták, hogy merre kell haladniuk annak érdekében, hogy kikerüljék a járőröket.⁴⁰

A besúgóknak és a szerencsének volt köszönhető a vinnai⁴¹ csendőrök egy illegális kivándorló csoportra való rajtaütése is 1910. december 20-án. Névtelen bejelentés érkezett a helyi rendvédelmi szervekhez, hogy több napja idegen személyek járnak a vidéket és burkoltan ajánlatokat tesznek helyi lakosoknak, hogy segítenek az Amerikába történő kivándorlásban. A bejelentést követően a csendőrség puhatolózásba kezdett és igaznak bizonyultak a bejelentő információi. Az akcióra véletlenül került sor, mivel az éppen járőröző egység arra lett figyelmes, hogy egy nyolc fős társaság a közeli erdőben beszélgetett.⁴² Mivel furcsának találták a helyzetet, igazoltatták a csoportot. Az egyik nő, annyira megijedt a csendőröktől, hogy minden kérdés nélkül bevallotta: illegálisan akartak kivándorolni, de az embercsempészek átverték őket. A férfiakból és nőkből álló csapatot ezt követően a csendőrök bekísérték a Vinnai őrsre. Jegyzőkönyvi vallomásuk szerint galíciai területről érkező férfiak azzal kecsgettették őket, hogy az amerikai kontinensen jobb életet tudnak majd élni és soha többé nem kell nélkülözniük. Mivel hiszékenyek voltak, hittek az idegen férfiaknak és több száz korona előleget fizettek még az út előtt. Az utolsó egyeztetés alakalmával, megállapodtak abban, hogy december 20-án a helyi erdőben találkoznak és együtt mennek gyalog előbb Galíciába, onnan pedig tovább. De mivel a csempészek nem jelentek meg a megbeszélte időben és helyen, úgy döntöttek, hogy haza indulnak. Azzal azonban nem számoltak, hogy a csendőrök éppen arra teljesítenek járőrszolgálatot.⁴³

³⁸ *Marosi I.*: Firczák Gyula i. m. 2–4.

³⁹ Uo. 6–9.

⁴⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1837. ügyirat. 3.

⁴¹ Vinna. Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás, szlovákul: Vinné

⁴² KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat. 9.

⁴³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat. 10.

Jól mutatja a csendőrök besúgó hálózatának a működését egy másik, Ungdarócban történt eset is. Egy informátor értesítette a helyi szerveket arról, hogy Markovics Juda és Markovics Máris – az Amerikai Egyesült Államokba legálisan kivándorolt házaspár – haza akar térni és embercsempészettel akar a jövőben foglalkozni.⁴⁴ Az ungdaróci csendőrség a névtelen bejelentés után ellenőrizte, hogy a község területén lakott-e ilyen nevű házaspár.⁴⁵ Rövid vizsgálat után sikerült kideríteni, hogy édesapjuk Markovics László még mindig a község területén élt. A rendvédelmi szervek megkezdték a puhatolózást az édesapánál és érdekes információkat tudtak meg. Az édesapa elmesélte, hogy pár nappal ezelőtt két ismeretlen férfi kereste fiát, Markovics Márist. Arról faggatták, hogy gyermeke mikor érkezik haza. A kihallgatást követően a csendőrség letartóztatta azt a két helyi férfit, akik felkeresték az idősebb Markovicsot. Az érintett férfiakat az őrre kísérték és megkezdték a kihallgatásukat. Beismerték, hogy kapcsolatban álltak a házaspárral, azonban már több hete nem jelentkeztek. Mivel nem tudták, hogy hogyan lépjenek kapcsolatba barátaikkal, úgy döntöttek, hogy felkeresik a községben lakó hozzátartozójukat. Vallomásukból nem derült ki, hogy pontosan milyen kapcsolatban is álltak egymással, ezért terhelő bizonyítékok hiányában a csendőrségnek szabadon kellett őket engedniük. Egyetlen dolgot tehettek a rendvédelmi szervek az ügy megoldása érdekében: a házaspár ellen megyei körözést adtak ki. A személyleírásokat és a fontosabb adatokat szétküldték az összes Ung vármegyében található csendőrőrs számára. A körözés azonban eredménytelenül zárult, mivel a megye csendőrsége nem bukkant a házaspár nyomára.⁴⁶ A Vinnában és Ungdarócon történt esetek rávilágítanak két problémára is az illegális kivándorlással kapcsolatban. Először is, hogy az embercsempész bandák aktívan elkezdtek kifejteni tevékenységüket a vármegyében. Sikeresen tudtak több helyi lakost is beszervezni és rábeszélni az ország illegális elhagyására. Másodszor a Markovics házaspár esete rámutatott arra, hogy a kivándorolt helyi állampolgárok nem minden esetben honvágyból tértek haza.

Az elvándorlás problémája nem csak Ung vármegye vidéki területeit érintette. Fokozatosan a megye központjának számító Ungváron is megjelent. A belügyminisztérium felhívást küldött a város polgármestere számára, amelyben felhívta a figyelmet, hogy embercsempész csoportok keresnek fel és toboroznak helyi lakosokat. A felhívásról tájékoztatást kapott a város rendőrkapitánya is. Ennek lett az eredménye, hogy megkezdődött a városba érkező idegen személyek ellenőrzése, igazoltatása.⁴⁷ A rendőrség eredményesség céljából aktivizálta besúgóhálózatát, valamint számítottak a helyi lakosok segítségére is. A rendvédelmi szervek koncepciója keretén belül átnézték a városba érkező lakosok nyilvántartást. Ennek a

⁴⁴ Uo. 11.

⁴⁵ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 130. ügyirat. 16–18.

⁴⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 130. ügyirat. 19.

⁴⁷ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 285. ügyirat. 76.

vizsgálatnak köszönhetően a rendőrség egy érdekes információhoz jutott. Dokumentumok alapján 1909-1910 között a várost összesen 496 személy hagyta el, így számos lakás és ház maradt üresen. Ezzel egyidejűleg megnövekedett a szomszédos galíciai területekről érkező emberek száma. Egy év leforgása alatt 286 lakásbizonylatot állítottak ki, így a kivándorolt lakosság helyett idegen etnikum telepedett le Ungváran.⁴⁸ A helyi rendőrség figyelmét felkeltette egy, a városba érkező gyanús személy. Rövid megfigyelést követően kiderült, hogy egy illegális kivándorlással foglalkozó, úgynevezett Brazil Társaság tagjai. E társaság tagjai agitációs munkát folytattak és igyekeztek meggyőzni a helyieket, hogy induljanak útnak egy szebb és gazdagabb világba. Célállomásként két földrajzi régiót neveztek meg: az Amerikai Egyesült Államokat és Brazíliát. Hogy ajánlatuk még kecsegtetőbb legyen, ingyen utazást és étkezést biztosítását vállalták. Ennek a csoportnak az egyik tagját sikerült elfognia az ungvári rendőrségnek, akit így ki tudtak hallgatni a kapitányságon. A letartóztatott személyt Schütz Jánosnak hívták és azzal bízták meg, hogy toborozzon össze a megyéből száz embert, akiket Olaszországba csempész és onnan tovább tengeri úton a célállomásra. A kihallgatást és jegyzőkönyv felvételét követően a rendőrkapitány jelentést küldött a belügyminisztériumnak, amiben ismertette a nyomozati eredményeket.⁴⁹ Destabilizálás szempontjából veszélyt jelentettek azok a csoportosulások, akik az illegális kivándorlást segítették és szervezték meg. Egy ilyen „vállalkozás” elindításához nagy méretű anyagi tőkére és kapcsolatrendszerre volt szükség. Ezek miatt féltő volt, hogy az embercsempész banda mögött egy operatív tiszt állt, aki valamelyik ország megbízásából utaztatja az állampolgárokat, információkat szerez és alkalom adtán beszerzéssel is foglalkozik.⁵⁰

Az illegális kivándorlók elleni harcban fontos volt, hogy a helyi rendvédelmi szervek egyes esetekben összehangolják munkájukat. Ez azt jelentette, hogy információcserét és közös nyomozást kellett folytatniuk. A kollektív munkának köszönhetően sikerült kinyomozni, hogy Lebovits Luda ungvári lakos, rejtélyes és kalandos körülmények között illegálisan elszökött ismeretlen helyre. A helyi gyökerekkel rendelkező nőt a Németországban található Kiel városának rendőrsége tartóztatta le. Őrizetbevételének okát az szolgáltatta, hogy olyan politikai nézeteket terjesztett, amelyek aláásták az aktuális német kormány tekintélyét és törvényességét. Hazatoloncolása is kalandos volt, ugyanis Kielből fegyveres kísérettel szállították Oderberg városába, aztán előbb vonattal Budapestre, majd végül Ungvárra. Berevickey István rendőrkapitány miután hivatalosan is átvette a foglyot, ismertette, hogy mire számíthat. Eszerint Lebovits Luda a várost nem hagyhatja el, minden hét utolsó napján jelentkeznie kell a kapitányságon, továbbá beosztottjainak parancsba adta, hogy a nőt napi szinten figyeljék meg, mivel véleménye szerint

⁴⁸ Uo. 77–78

⁴⁹ KTÁL, 6. Fond, 2. opisz, 285. ügyirat. 80.

⁵⁰ Artner Ramóna: Hírszerzés a dualizmuskori Magyar Királyságban. Rendvédelem-történeti Füzetek 22. (2012) 26. sz. 19.

fennáll a szökés veszélye. Azonban Berevickey kapitány egy nagy hibát követett el. Egyik nap, Lebovits Luda kihallgatást kért és felmutatott egy levelet, amelyet testvérétől kapott. Az üzenet tartalma szerint nővére súlyos betegséggel küzd és mielőtt meghalna szeretné, ha Luda meglátogatni őt Marosvásárhely városában. Nem tudni miért, de a rendőrkapitány megsajnálta a nőt és kiállított számára egy elbocsátó levelet azzal a feltétellel, hogy megérkezését követően azonnal jelentkezzen a helyi rendfenntartó szervnél. Utazásával kapcsolatban a 7. csendőr szárnyparancsnokságnak ellentmondásos információk voltak, de ezeket a városi rendőrség nem vette figyelembe. Arról, hogy a csendőrség kitől szerezte az utazással kapcsolatos információkat a levéltári források nem adtak választ.⁵¹ Miután Lebovits Luda több hét elteltével sem adott életjelet megáról, ezért Berevickey István puhatolózásba kezdett. Levelet írt marosvásárhelyi kollégájának annak megtudakolására, hogy a nő még ott tartózkodik-e, vagy már elhagyta utazásának célállomását. Erdélyi kollégája a válaszlevélben tájékoztatta arról, hogy Lebovits Luda már több, mint egy hete elutazott Kézdivásárhelyre. Az új információ birtokában a rendőrkapitány tanácskozássra hívta a 7. csendőrszárnyparancsnokság vezetőjét. A megbeszélésen a csendőrség előljárója ismertette az ügygel kapcsolatos információit. Eszerint a szökésben lévő nőnek nem állt szándékában visszautazni Ungvárra. Ehelyett titokban kidolgozta azt a tervet, amelynek segítségével illegálisan elhagyhatja az országot.⁵² Az információ cserét követően a rendvédelmi szervek képviselői döntést hoztak arról, hogy az ügygel kapcsolatban nyomozást indítsanak a vármegyében. Elsődleges céljuk lett felkutatni azokat a személyeket, akik tudták, valamint segítették a szökést.⁵³ Törekvéseik azonban nem hozták meg a várt eredményeket. Lebovits Luda egyik, a városban élő rokonától mindössze annyit sikerült megtudni, hogy Marosvásárhelyről Kézdivásárhelyre utazott, onnét pedig Budapestre. Arra a kérdésre, hogy mi a célállomás, a hozzá tartozó pontosan kontinenst, országot vagy várost nem tudott mondani. Mivel a vizsgálódás iránya zsákutcába vezetett, az ügghöz kapcsolódó minden információt elküldtek a fővárosi kapitányságnak annak reményében, hogy a körözött személy még Budapesten tartózkodik. Lebovits Luda ügyén keresztül érzékelhette a két rendvédelmi szerv, hogy a bűnözéssel szemben sokkal hatékonyabban tudnak fellépni, ha munkájukat összehangolják. A segítség formája a kívánt cél elérése érdekében lehet információcsere, alkalom adtán közös nyomozás, letartóztatások stb.⁵⁴

A KORMÁNY VÁLASZA A KIVÁNDORLÁSRA

A kivándorlás visszaszorítása érdekében a magyar kormányok olyan törvényeket hoztak, amelyek lehetőséget adnak a legális elvándorlásra, megakadályozva ezzel

⁵¹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 110. ügyirat. 7.

⁵² Uo. 8.

⁵³ Uo. 9.

⁵⁴ Uo. 10–11.

azt, hogy illegálisan emberek tömegei hagyják el az országot. 1903-tól kezdve megkezdődött az országban az útlevelek bevezetése. A határátlépés során nem volt általánosan kötelező az útiokmányok felmutatása, itt kivételt jelentettek azon szomszédos államok, amelyekkel a Monarchia negatív diplomáciai kapcsolatokat ápolt. Az okmányok kiállítása a törvényhatósági városokban a rendőrkapitány és a bíró hatáskörébe tartozott. Az igénylőknek igazolásokat kellett felmutatni, amivel bizonyítani tudták többek között, hogy büntetlen előéletűek, valamint nincs folyamatban ellenük büntetőjogi eljárás.⁵⁵ Ezt követően, egy igénylési lapot töltöttek ki, amin legfontosabb személyi adataikat tüntették fel. Az útlevelek kiállítása nem minden esetben úgy folyt, ahogyan azt a törvény előírta. Emiatt a belügyminiszter 1904-ben nyomatékosan felhívta a kiállító szervek figyelmét a precízebb munkavégzésre. Tudomása szerint előfordult, hogy úgy állították ki az útlevelet egy-egy személynek, hogy nem állt rendelkezésére minden igazolás. A határokon való közlekedés 1911-ben szigorításokon ment keresztül. Kijelölték azokat a szakaszokat, ahol ellenőrzött keretek között hagyhatták el az állampolgárok az országot. A kivándorlás minden illegális formáját az államhatalom igyekezett meggátolni, de a legális úton történi migrációt is korlátok közzé igyekeztek szorítani. Így például, akik hadkötelesek voltak, azok számára nem lehetett kiállítani úti okmányokat, megtiltották számukra az ország elhagyását.⁵⁶ A kivándorlásnak rengeteg negatív hatása volt, de mindegyik közül kiemelkedett az árván hagyott gyermekek sorsa. Előfordult ugyanis, hogy mindkét szülő kivándorolt, gyermeküket pedig sorsára hagyták vagy szerencsésebb esetben rokonokra bízta. A probléma megoldása érdekében elfogadták azt a törvényt, amely értelmében azok a szülők, akiknek 15 évesnél kisebb gyermekük van, nem kaphattak útlevelet, még abban az esetben sem, ha hozzátartozókra bízta a gyereket. Az embercsempészek munkájának továbbhi nehezítése érdekében a parlament engedélyezte, hogy legálisan működő társaság végezze a kivándorlók utaztatását. Ilyen „fuvaroztató” cég volt a Cunardnak, amelyet Angliában alapítottak.⁵⁷ Ung vármegyében a kivándorlás elsősorban a mezőgazdasági szférában volt érezhető. Ugyanis vetési, illetve betakarítási munkálatokra nem jelentkezett olyan létszámú ruszin napszámos csoport, amennyi elegendő lett volna. Sok esetben nem tudták időben elvetni a szemes-terményeket, késtek az aratási, valamint gyümölcs szedési munkálatokkal. A nagykaposi járás szolgabírója levelében elpanaszolta a vármegye főispánjának, hogy nem tudják megkezdeni az aratást, mert nincs hozzá elég embere. Továbbá kiemelte, hogy évről évre kevesebb napszámos érkezik hozzá munkát keresve.⁵⁸ Mindez felveti azt a kérdést, hogy: a helyi rendvédelmi szervek eredményesen végezték-e munkájukat az illegális kivándorlás megfékezésével kapcsolatban? A csendőrség és a városi

⁵⁵ *Botos János*: A Magyar Királyi Belügyminisztérium a dualizmus korszakában. Bp. 1994. 53–54.

⁵⁶ *Bencsik István*: A magyar úti okmányok története 1867–1945. Bp. 2003. 15–26.

⁵⁷ Valahol túl, meseországban i. m. 126–152.

⁵⁸ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 127. ügyirat. 5.

rendőrség igyekezett feltartóztatni ezt a folyamatot, azonban erre sem emberi sem pedig anyagi erőforrásaik nem voltak elegendők. Egyetlen megoldás lehet volna, ha egy radikális gazdasági-társadalmi változás történik az országban, amely azonban nem következett be.

ÖSSZEGRZÉS

A 19–20. században Európa területéről megindult egy erőteljes elvándorlási/kivándorlási hullám, ami legnagyobb mértékben Oroszországot, Olaszországot és az Osztrák–Magyar Monarchiát érintette. A kivándorlást ezekben az országokban társadalmi és gazdasági problémák idézték elő. A jobb élet reményében férfiak, nők és olykor egész családok döntöttek úgy, hogy mindenüket hátrahagyva szerencsét próbálnak az „új világban” első sorban az Amerikai Egyesült Államokban. A Magyar Királyságot is érintette az elvándorlás problémája. Statisztikai adatok szerint az ország északi, észak-keleti részén élő szlovákok és ruszinok hagyták el az állam területét a legnagyobb számban. Az 1881. évi XXXVIII. t. c. alapján az elvándorlás két féle képen történhetett: legálisan és illegálisan. Ung vármegyében, elsősorban a ruszinság körében öltött egyre nagyobb mértéket az illegális kivándorlás. Annak érdekében, hogy valamilyen szinten feltartóztassák a tömeges kivándorlást, a helyi rendvédelmi szerveket – a Magyar Királyi Csendőrség itteni egységeit és az ungvári városi rendőrséget – vetették be. A két testület alapfeladatai elvégzése mellé plusz feladatként kapták, hogy lépjenek fel a kivándorlással foglalkozó csoportok és személyek ellen. A megyében működő rendfenntartó szerveknek azonban nem állt rendelkezésükre olyan személyi állomány, amely lehetővé tette volna a megbízás megfelelő elvégzését. Ezt bizonyítja a verbóci és a csapi csendőrparancsnokok azon kérése, hogy a helyi őrsök személyi állományának számát emeljék meg. Ilyen probléma merült fel Ungváron is, ahol a városban szolgálatot teljesítő rendőrökre egyenként 1300 lakos jutott. Azonban a nehézségek ellenére mégis sikerült a csendőrségnek és a városi rendőrségnek eredményeket elérni. A vinnai csendőrség egy több főből álló illegális kivándorló csoportot tartóztatott le, valamint nyomozó munkájuknak köszönhetően kiderült az is, hogy a Markovics házaspár, amerikai hazatérésük után, embercsempészettel szeretett volna foglalkozni.

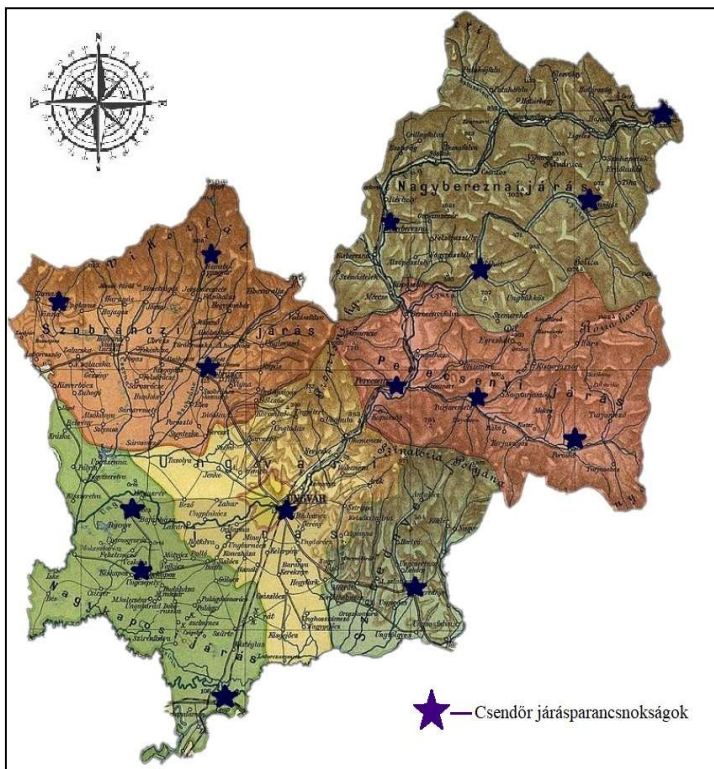
Ezzel párhuzamosan az ungvári rendőrség sikeresen leplezte le az úgynevezett Brazil Társaságot, akik a városban szerettek volna illegális kivándorlásra buzdító agitációs munkát végezni. Ezek a felsorolt esetek fontos háttérinformációval bírnak. A rendvédelmi szervek számára is bebizonyosodott, hogy a vármegyében jelen van a törvénytelen kivándorlás és a bűnbandák már fokozatosan elkezdtek kialakítani csempészhálózatukat. A rendfenntartó egységeknek számolniuk kellett azzal, hogy nem csak a Monarchia állampolgárai, hanem külföldről érkező ügynökök is fokozatosan aktivizálják tevékenységüket a vármegyében. Ezt jól példázza a Brazil Társaság, aminek központja Olaszország volt. Előfordult, hogy a kivándo-

rolt nők és férfiak úgy döntöttek, hogy hazatérnek. Természetesen nem mindegyikük pusztán honvágyból, ahogyan a fentebb említett Markovics házaspár sem. Ezek az esetek is rámutatnak arra, hogy a bűnözők módszereinek tárháza széles skálán mozogott.

Ami negatívumként mondható el a két rendvédelmi szervezet munkájukról, hogy feltehetően nem vagy nem sűrűn fordult elő olyan eset vagy feladat, amikor összedolgoztak volna, ugyanis ilyen eseteket, vagy legalább ilyen esetekre való utalásokat a levéltári iratok nem tartalmazzák. A közös munka hiányát jól bemutatja Lebovics Luda esete is. A csendőrség hiába tájékoztatta Berevickey István rendőrkapitányt, ő nem vette figyelembe a kapott információkat. Ennek lett az eredménye, hogy egy veszélyes politikai aggitátor eltűnt a rendvédelmi szervek szeme elől és vélhetően az országot is illegális úton hagyta el. Az általam vizsgált időszakra vonatkozóan nem találtam olyan forrást, amely kitért volna arra, hogy a csendőrség és a rendőrség fellépései visszaszorították-e az elvándorlás hullámát a vármegyében. A leírt esetekből az derül ki, hogy az illegális kivándorlás jelen volt és problémákat idézett elő Ung vármegyében.

1.térkép
Ung vármegye közigazgatási térképe
(Hungaricana térképek. <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTTerkepar/1652/> letöltve:
2020.02.12.)

2.térkép
 Ung vármegye járási csendőrparancsnokságai 1885-1914 között
 (Saját készítésű térkép)

Szolgálati idő	Kapitány	Helyettes
1890–1892	Fazekas Ferenc	Handova Antal
1893	–	Lehoczky Béla
1894	Fazekas Ferenc	–
1895–1911	Berevickey István	Markovszkey Sándor

1.táblázat
 Az ungvári rendőrkapitányok és helyettesek listája
 (Levéltári dokumentumok felhasználásával készített saját táblázat.)

Név	Beosztás	Szolgálati évek	Végzettség	Hivatali munka
Berevickey István	rendőrkapitány	17	Középiskola	Hivatalvezető
Markovszkey Sándor	rendőrkapitány helyettes	16	Képezdei előkészítő	Bizottsági és közrendészeti ügyek
Csás László	Fő fogalmazó	3	II. éves joghallgató	Toloncügyek
Horváth János	Rendőrtiszt	8	II. éves joghallgató	Katonai ügyek
Orosz István	II. osztályú fogalmazó	3	II. éves joghallgató	Katonai ügyek
Landa Károly	–	3	Elemi iskola	Nyomozások
Jankovics Ákos	Fogalmazó gyakornok	1	Elemi népi iskola	Szolgálati napló írása
Dancs Ferenc	Szakaszvezető	22	Végzett jogász	Bűnügyi tárgyalások vezetője
Kovács János	Rendőrtiszt	22	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó
Gönczi János	Rendőrtiszt	11	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó
Rácز Kálmán	Rendőrtiszt	6	Népiskola	Rendőrségi végrehajtó

2.táblázat

Az ungvári rendőrségi tisztii állománya 1913-ban
(KTÁL, 6. Fond, 1. opisz, 1. ügyirat. 1. alapján készített saját táblázat)

ABSTRACT

Varga, Róbert: Illegal emigration in Ung County at the turn of the 19–20th centuries

The most substantial topic to deal with today is migration, and their negative effects. This can be considered the biggest issue nowadays. An issue that affects all developing countries in the 21st century and it is indeed an old problem. One of the reasons for emigration was that some people were living in bad financial situation and the number of poor people were high at that time. Whichever era/century we examine, the head of the family's primary concern was to take care of his wife and children. Because of hopelessness and poverty, people have embarked on bolder adventures, for stories have been told that wealthy countries lie beyond the ocean. The illegal emigration was also a problem in Ung county. The cause of this emigration was poverty and the business opportunity of it was soon recognized by criminal organizations. In order to stop illegal migration, countries established agencies. There were two law enforcement organizations: The Royal Gendarmerie

and the Uzhorod city police. The task of the gendarmerie was to take actions against human smuggling in the country, while their colleagues had to contend with migration in the city of Uzhorod.

Keywords: Hungarian Royal Gendarmerie, Transcarpathia, migration, social processes, passport, smuggling.